

OSÍDLLENIE V BRATISLAVE – DÚBRAVKE V 9. – 13. STOROČÍ

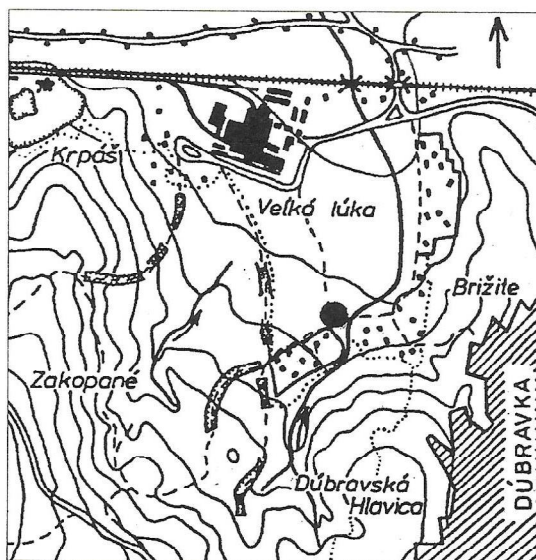
I.

SÍDLISKO Z 9. – 10. STOROČIA

IGOR BAZOVSKÝ - KRISTIÁN ELSCHER

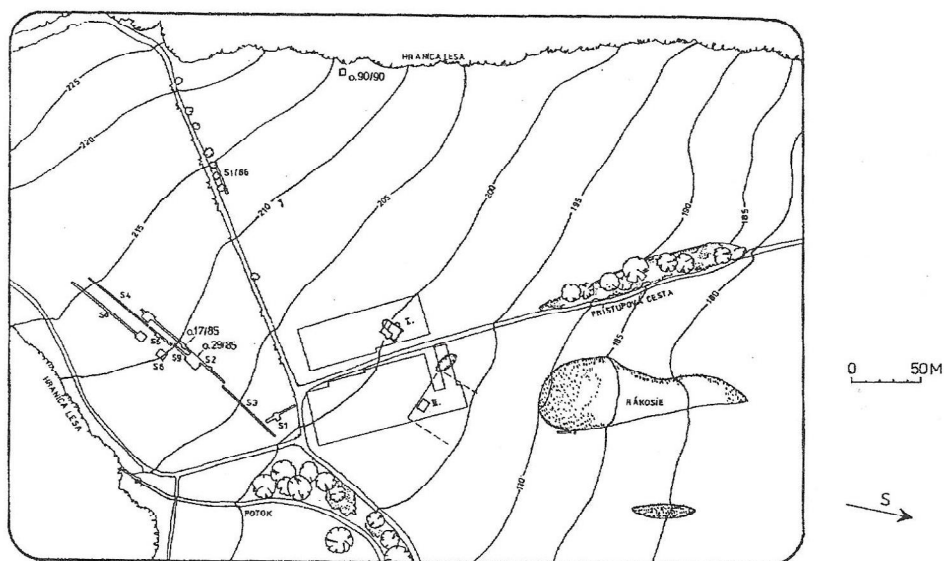
Archeologický ústav SAV v Nitre uskutočnil v rokoch 1982–1993 výskum v katastri bratislavskej časti Dúbravka v polohe Veľká lúka.

Lokalita sa rozkladá na miernom svahu stredpleistocénnej terasy privrátenej k severovýchodu v nadmorskej výške 200 m. Údolie, ktorým preteká Veľkolucký potok, lemuje na východe nízky hrebeň Brižite, na juhu masív Dúbravskej Hlavice a na západe zalesnené výbežky Devínskej Kobyly (obr. 1). Smerom na sever je otvorené do Záhorskej nížiny. Nachádza sa v blízkosti Lamačského priesmyku a v širšom kontexte je súčasťou strategicky významnej Bratislavskej brány. Úrodnosť terasy a blízkosť prameňa zohrávali nepochybne rozhodujúcu úlohu pri jej osídľovaní (Červinka 1928, s. 188; Kolník – Kulichová 1984, s. 112). Výskum, ktorý vyvolal objav rímskej architektúry, zistil intenzívne osídlenie tejto lokality od eneolitu až po stredovek. V rámci neho sa preskúmala aj časť sídliska z 9.–10. storočia a južná časť areálu dvorca z konca 11. – začiatku 13. storočia.

Obr. 1. Bratislava-Dúbravka. Geografická poloha lokality (podľa J. Hromadu a T. Kolníka)

Existencia slovanskej osady v tejto polohe je známa už od 20. rokov nášho storočia (Šimek 1920–21, s. 24; Červinka 1928, s. 188; Eisner 1933, s. 275). Počas druhej svetovej vojny sa tu údajne pri kopaní zákopov našli slovanské kostrové hroby. Žiaľ, sídliskové nálezy i zachránený inventár hrobov sa zničili pri bombardovaní budovy Slovenského vlastivedného múzea v roku 1944. Prvé objekty z 9.–10. storočia, ktoré sa zistili pri výskume v roku 1985, a to tak na hlavnej ploche, ako aj v zisťovacích sondách južne od nej (obr. 2) ukázali, že osada pokračuje týmto smerom. V uvedených miestach však pre zabratie plochy Zväzom záhradkárov sa výskum nemohol uskutočniť (Hromada – Kolník 1991, s. 258).

Obr. 2. Bratislava-Dúbravka. Plán lokality s umiestnením sond

V roku 1986 sa na základe superpozície objektu z 9.–10. storočia s obdĺžnikovou stavbou považovanou spočiatku za rímsku ukázalo, že ide o mladšiu stredovekú architektúru, ktorá bola súčasťou dvorca obohnaného palisádou (obr. 3).

Opis objektov a nálezov

Objekt 17/85

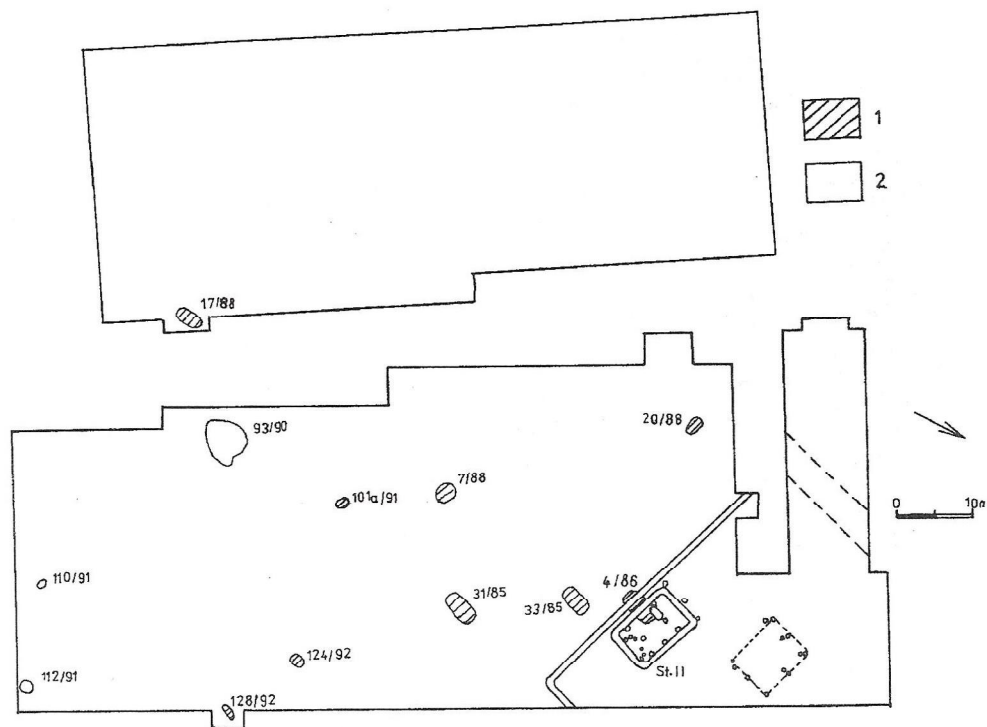
Jama oválneho, takmer kruhového pôdorysu s rozmermi 250 x 270 cm, s nepravidelným dnom zvažujúcim sa JV smerom (hl. 20–30 cm) (tab. IX:6).

Nálezy: železná ocielka (dl. 8,1 cm, tab. VII:10), zvieracie kosti, črepy z hrncovitých nádob tehlovo- až hnedočervenej farby (tab. I:1–11), časť dna s plastickou značkou v tvare kríža vo štvorci (tab. I:10). Výzdoba: jednoduché i viacnásobné vlnovky, ryté línie, radielková výzdoba.

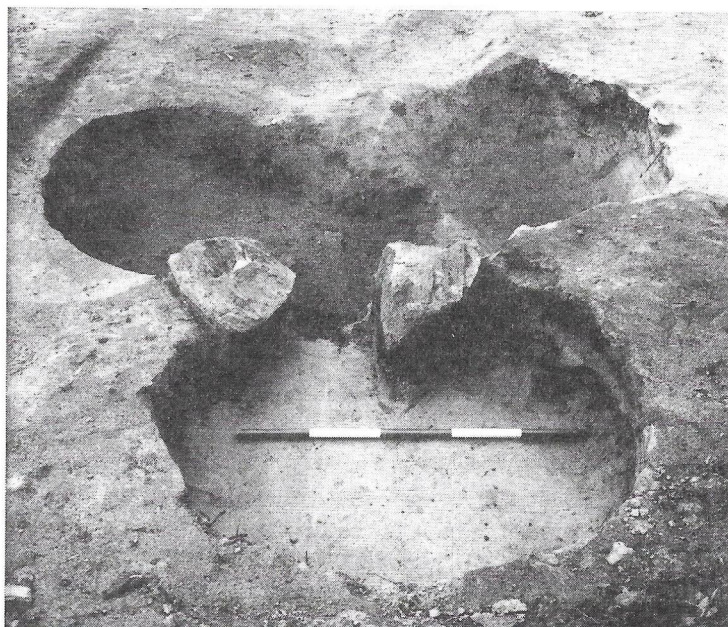
Objekt 29/85

Pec a predpečná jama (obr. 4; tab. IX:2). Pec takmer kruhového tvaru s priemerom 140 cm. Steny sa smerom nahor zužujú, kupola sa nezachovala. Dno je rovné, vyložené drobnými kameňmi (hl. 30 cm). Dno a steny sú vymazané a prepálené. Od predpecnej jamy je pec oddelená dvoma veľkými kameňmi. Predpečná jama je ľadvinovitého tvaru, veľkosti 220 x 130 cm a má nepravidelné, zužujúce sa dno (hl. 60 cm).

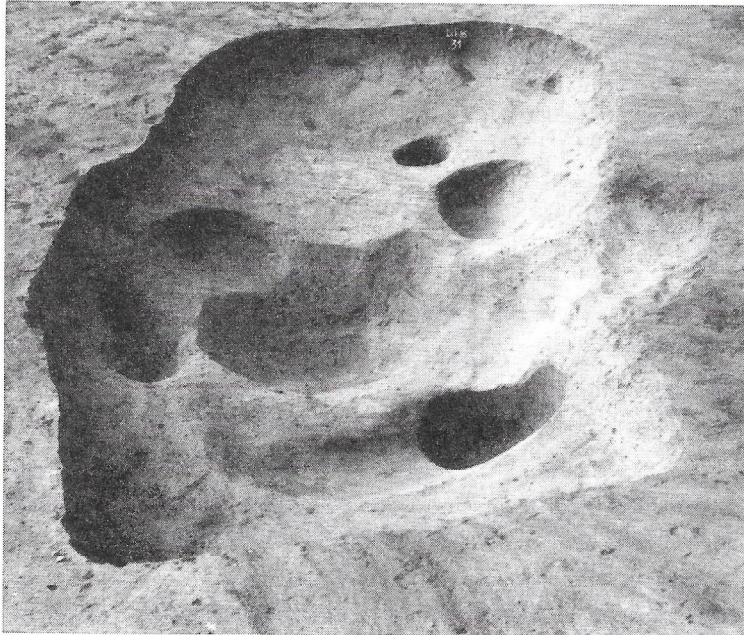
Nálezy: črepy najmenej z desiatich hrncovitých nádob, väčšinou obsahujúce silnú prímes tuhy oceleovosivej, žltohnedej a hnedej farby, dno s plastickou značkou v tvare kríža, zrekonštruované horné časti troch nádob. Výzdoba: plastické líšty, viacnásobné vlnovky, obežné línie a hrebeňovité vpichy (tab. II, tab. III:1–3).

Obr. 3. Bratislava-Dúbravka. Plán výskumu. 1 - objekty z 9.-10. storočia;
2 - dvorec a objekty s ním súvisiace

Obr. 4.
Bratislava-Dúbravka.
Objekt 29/85 po odobratí
vrstvy kameňov z dna
pece

Obr. 5.
Bratislava-Dúbravka.
Objekt 31/85

Objekt 31/85

Objekt nepravidelného obdĺžnikového tvaru so zaoblenými rohmi, v strednej časti rozšírený, pozdĺžnou osou orientovaný S-J, veľkosti 450 x 245 (280) cm (tab. VIII:2, obr. 5). Steny smerom ku dnu zošíkmené, dno nerovné s preliačeniami miskovitého a ľadvínovitého tvaru. Pri južnej stene bola jedna kolová jama. Hnedočiernu výplň objektu tvorila piesčitá hlina.

Nálezy: črepy z hrncovitých nádob tmavošedej, šedohnedej a červenohnedej farby. Výzdoba: vlnovky, línie a radielkové vpichy (tab. V:8-10).

Objekt 33/85

Objekt nepravidelného pozdĺžneho tvaru s rozmermi 420 x 250 cm, pozdĺžnou osou orientovaný S-J (tab. VIII:3), dno nepravidelné s miskovitými a kotlovitými priehlbinami, bez úpravy (hl. 20-50 cm). Výplň tvorila čierna hlinitá zemina.

Nálezy: črepy z hrncovitých nádob, okrem na kruhu točených sa vyskytli i v ruke robené črepy, materiál obsahuje prímes drobných kamienkov, vyskytli sa však i tuhé črepy. Zrekonštruovaná dolná časť nádoby s lomom. Výzdoba: vlnovky, ryté línie, vrypy (tab. IV:11-15).

Objekt 4/86

Objekt nepravidelného obdĺžnikového tvaru so zaoblenými rohmi a vyklenutými dlhšími stranami, veľkosti 460 x 230 cm, pozdĺžnou osou orientovaný S-J (tab. VIII:1). Dlhšie steny a JV kratšia stena sa strmo zvažovali ku dnu, SZ stena prechádzala pozvoľna do pomerne rovného dna v hl. 50 cm. Do objektu zapustené základy a ohnisko stavby II a obvodový žľab dvorca.

Nálezy: hlinený praslen (Ø 2,6 cm, tab. VII:8), železná skoba (dl. 13 cm, tab. VII:12), črepy z hrncovitých nádob tmavošedej, hnedošedej a svetločervenej farby, dno s plastickou značkou v tvare kríža so zahnutými koncami, okrem na kruhu točených sa vyskytli i v ruke robené črepy, výzdoba: jednoduché a viacnásobné vlnovky, obežné línie, hrebeňové vpichy, vrypy (tab. IV:1-10).

Objekt 7/88

Jama takmer kruhového tvaru s priemerom 210 cm, zahĺbená do staršieho objektu z doby rímskej. Výplň tvorila tmavohnedá, v hornej časti čierna hlina premiešaná s uhlíkmi. Nálezy: črepy z hrncovitých nádob šedej a šedohnedej farby, črep s prevítaným hrdlom. Výzdoba: viacnásobné vlnovky, pásy rytých línií, radielkové vpichy (tab. III:4-9).

Objekt 17/88

Oválny lavórovitý objekt pozdĺžnej dispozície so zaoblenými rohmi, pozdĺžnou osou orientovaný S-J, veľkosti 350 x 180 cm (tab. IX:4). Steny sú šikmé, dno je nerovné, v strednej časti objektu priehlbina. Výplň tvorila tmavohnedá hlinitá zemina, ktorá obsahovala veľké množstvo kameňov väčšinou menších rozmerov.

Nálezy: kostený závesok, 5 kostených šidiel (dl. 7,5-13 cm), bronzový krúžok (Ø 1,8-2 cm), fragment železného nožíka (tab. VII:1-7, 9), črepy prevažne tmavošedej farby. Výzdoba: viacnásobné vlnovky, obežné línie, vrypy, hrebeňové vpichy (tab. V:1-7).

Objekt 20/88

Pozdĺžny oválny objekt s rozmermi 255 x 150 cm, pozdĺžnou osou orientovaný S J. Steny sa šikmo zvažujú ku dnu, dno je nerovné, s menšou priehlbinou (tab. IX:3). Vo výplni sa sporadicky nachádzali menšie kamene.

Nálezy: hlinený praslen bikónického tvaru (Ø 3,3 cm; tab. VII:11), črepy tmavošedej, šedej a šedohnedej farby, dva fragmenty diel s plastickými značkami (tab. VI). Výzdoba: jednoduché i viacnásobné vlnovky, obežné línie, vrypy, hrebeňové vpichy.

Objekt 90/90

Ohnisko kruhového tvaru s priemerom 120 cm, s popolovou jamou oválneho tvaru veľkosti 200 x 145 cm (90a) a ďalšie kruhové ohnisko vyložené kameňmi (Ø 100 cm) nachádzajúce sa v jeho blízkosti (90b) (tab. IX:1).

Nálezy: niekoľko atypických slovanských črepov.

Objekt 101a/91

Jama pretiahnutého oválneho tvaru s rozmermi 100-150 cm zahĺbená do objektu z doby rímskej. Výplň tvorila tmavohnedá až hlinitopiesčitá hlina.

Nálezy: črepy svetločervenej a šedej farby zdobené viacnásobnými vlnkami (tab. I:13-14), 1 črep s priemernou tuhou.

Objekt 124/92

Objekt pozdĺžneho tvaru so zaoblenými rohmi veľkosti 240 x 160 cm, hl. 80 cm, orientácia S-J. Steny objektu boli v dolnej časti zvislé, v hornej sa lavórovite rozširovali smerom nahor. Dno je rovné. Výplň tvorila tmavohnedá zemina.

Nálezy: fragment kamenného brúsika, atypické slovanské črepy, zvieracie kosti, mazanica.

Objekt 128/92

Plytká oválna jama pretiahnutého tvaru s rozmermi 320 x 110 cm, hl. 20-40 cm. Výplň tvorila tmavohnedá zemina v južnej časti premiešaná s mazanicou.

Nálezy: železný nožík (dl. 11,3 cm), mazanica a rekonštruovateľná nádoba - hniec súdkovitého tvaru so šikmo vyhnutým, nahor mierne vyťahnutým ústím a valcovito zrezaným okrajom, na podhrdlí trojica vlnoviek, pod ňou v strednej časti nádoby závitnica, farba hnedá, Ø ústia 12,4 cm, v. 16,3 cm (tab. V:11).

Rozbor nálezov

Prevažnú časť nálezov tvorí **keramika**. Podarilo sa zrekonštruovať jednu celú a niekoľko takmer celých nádob – ide výlučne o hrncovité tvary s maximálnou výduťou v hornej tretine a v strede. Výduť väčšinou presahuje ústie, nádoby so široko roztvoreným ústím sa vyskytujú zriedkavejšie (tab. I:1, III:1). Na spodnej časti jednej nádoby sa zistila profilácia tela. Vnútorňý priemer ústia nádob sa pohybuje v rozmedzí 14-24 cm, ale vyskytujú sa i nádoby s priemerom ústia 10 a 30 cm. Ústie nádob býva najčastejšie esovito vyťahnuté alebo lievikovito roztvorené. Okraje sú kuželovito alebo valcovito zrezané, zriedkavejšie zaoblené alebo vodorovne zrezané. Na niektorých vyspelejších okrajoch badať náznaky profilácie. Dná sú väčšinou rovné, výnimočne sa zistilo odsadenie dna od tela nádoby.

Vo výzdobe prevláda viacnásobná vlnovka najčastejšie v kombinácii s pásmi rytých línií. Jednoduchá vlnovka a samostatná závitnica sa objavujú zriedkavejšie. Pozoruhodný je častý výskyt vrypov, ktoré sú samostatné i v rôznych kombináciách s jednoduchou a viacnásobnou vlnovkou, s obežnými líniami a s hrebeňovitými vpichmi. Pásky šikmých alebo zvislých hrebeňovitých vpichov sa vyskytujú buď samostatne, alebo v kombinácii s viacná-

sobnou vlnovkou a obežnými líniami. Pomerne ojedinelým druhom výzdoby na súdobých sídliskách je radielková výzdoba vo vodorovných pásoch (tab. I:6, 12; III:4, 6; V:9). Objavenie sa tohto druhu výzdoby sa pôvodne dávalo do súvislosti s nemeckou kolonizáciou, neskôr sa však ukázalo, že sa vyskytuje nielen v 11.-12. storočí, ale i v dobe veľkomoravskej (Nekuda 1975, s. 125-127; Štefanovičová 1975, s. 105; Poulik 1963, s. 68, tab. LIII; Ruttkay - Cheben 1992, s. 113).

Rytá výzdoba sa okrem tela vyskytovala i na okrajoch nádob. Rozšírením a rozborom zdobených okrajov sa zaoberali K. Černohorský (1965, s. 70-74), L. Galuška (1987) a I. Vlkolinská (1994, s. 121-132), pričom konštatovali, že sú rozšírené na väčšine území obývaných Slovanmi. Nepodarilo sa ani vyčleniť určité regióny s väčším výskytom. Nálezy z Bratislavy-Dúbravky v podstate potvrdzujú záver L. Galušku, že telo i okraj nádoby sú zdobené tým istým nástrojom (1987, s. 79). Zdobená vnútorná strana ústia sa vyskytla pri štyroch čepoch. Najčastejším výzdobným motívom je viacnásobná vlnovka (tri okraje), čo je v zhode so situáciou vo väčšine iných lokalít. V jednom prípade je kombinovaná s dvojitou obežnou líniou (tab. V:1) a jeden okraj bol zdobený jednoduchou vlnovkou (tab. VI:8) - tieto druhy výzdoby sa vyskytujú na jednotlivých lokalitách v malom počte. Zaujímavé je, že zo štyroch fragmentov so zdobenou vnútornou stranou ústia bola na dvoch zdobená i vonkajšia strana (jednoduchá vlnovka po oboch stranách, viacnásobná vlnovka a oblúkové vrypy z vonkajšej strany) a jeden črep mal okraj presekávaný radom šikmých hrebeňovitých vpichov (tab. II:3). Takto zdobené okraje patria k najmenej početným (Vlkolinská 1994, s. 122).

Výzdoba na vnútornej strane okrajov má aj istý chronologický význam. Podľa K. Černohorského sa zdobené okraje vyskytujú najmä v období pred 10. storočím, hoci ojedinele sa objavujú i v neskoršom období (Černohorský 1965, s. 74). I. Vlkolinská konštatuje, že najmladšie exempláre na Slovensku sú datované do druhej polovice 10. storočia (Nitra pod Zoborom), väčšina nálezov však patrí do 9. storočia, resp. do začiatku 10. storočia (Vlkolinská 1994, s. 124). Jednoduchú vlnovku a presekávaný okraj považuje za mladé prvky.

Pomerne zriedkavým druhom výzdoby je plastická lišta. V Bratislave-Dúbravke máme takúto výzdobu doloženú na pleciah dvoch väčších nádob (Ø ústia 30 cm). Prvá lišta je hrotitého tvaru, druhá plochá a obe sú zdobené radom šikmých alebo zvislých hrebeňovitých vpichov (tab. II:3, 5). Výzdoba plastickými lištami sa pôvodne dávala do súvislosti s moravským hrnčiarstvom (Chropovský 1957, s. 203; Točík 1978, s. 263), v súčasnosti sú však známe početné nálezy z územia Slovenska (Šalkovský - Vlkolinská 1987, s. 157; Vlkolinská 1994, s. 114-118). Tento druh výzdoby je najpočetnejší na Morave, ale vyskytuje sa i na širšom území: v Meklenbursku, v Čechách, v južnom Poľsku, Rakúsku, Maďarsku a na Slovensku (Galuška 1988, s. 125; Vlkolinská 1994, s. 120). Niektorí autori na základe umiestnenia lišt na nádobách a častého výskytu na veľkých zásobniciach zastávajú názor, že lišty mali skôr funkciu praktickú, než ozdobnú (Galuška 1989, s. 130; Goš - Karel 1979, s. 170), iní ich považujú za prvok výlučne dekoratívny (Dostál 1975, s. 154; Štefanovičová 1975, s. 105; Vlkolinská 1994, s. 121).

Lišty z Bratislavy-Dúbravky mali skôr dekoratívny charakter, o čom svedčí aj ich zdobenie hrebeňovitými vpichmi. Takto zdobené lišty poznáme zo Slovenska z Bratislavy-Rusovic, z Bíne, z Tlmačov a z Komjatic (Kraskovská 1981, obr. 5; Habovštiak 1966, obr. 24:3, 1975, obr. 12:4, 16:9; Točík 1980, obr. 135:1). Črepy z oboch nádob z Bratislavy-Dúbravky obsahujú hojnú prímies tuhy. Zo Slovenska sú známe tuhové črepy s plastickými lištami len z bratislavského hradiska (Štefanovičová 1975, s. 102) a z Komjatic, početnejšie sú však ich nálezy v oblasti Dolného Rakúska (Friesinger 1971-74, s. 107-108).

Nádoby s plastickými lištami bývajú najčastejšie zdobené vlnovkou, ktorá sa vyskytla i na oboch nádobách z Bratislavy-Dúbravky. Unikátnou je výzdoba vnútornej strany ústia

takejto nádoby, ktorá zatiaľ nemá analógiu nielen na Slovensku, ale ani v okolitých krajinách.

Hoci sa plastické lišty na Slovensku ojedinele vyskytujú už od 7.-8. storočia, vo veľkomoravskom období sa považujú za progresívny prvok. Časté sú i v neskoršom období, ale ich tvarová náplň sa obmedzuje na ploché širšie tvary. Na Slovensku sú nádoby s plastickými lištami najčastejšie datované do druhej polovice 9. a prelomu 9. a 10. storočia. Najmladšie nádoby pochádzajú zo začiatku 10. storočia, čo je v rozpore so situáciou na Morave a v Čechách, kde počet lišt v 10. storočí narastá (Vlkolinská 1994, s. 117).

Značky na dnách sú doložené na piatich fragmentoch nádob. Za značku vo vlastnom zmysle slova nemožno považovať okrúhlu vypuklinu (tab. VI:2), ktorá je odtlačkom osi hrnčiarskeho kruhu, a je teda technického pôvodu. Vo dvoch prípadoch sa vyskytli značky v tvare šikmého kríža vo štvorci (tab. I:11, II:2), v jednom prípade mala značka tvar osemčipej hviezdy v kruhu (tab. VI:11). Podobné značky v tvare kríža vo štvorci máme u nás napr. na pohrebisku v Bratislave-Devíne (poloha Za kostolom), v Pobeďime a v Závade, osemčipa hviezda v kruhu sa vyskytla v Hurbanove, Tvrdšovciach a vo Vysokej na Morave. Osobitou je značka v tvare kríža so zahnutými koncami, pre ktorú dosiaľ nemáme presné analógie (tab. IV:8).

Dva črepy z objektov 7/88 a 20/88 mali prevrtnané ústie. Prevrtanie ústia súvisí s opravovaním prasknutých nádob a je bežným javom na slovanských sídliskách.

Podľa materiálu možno rozdeliť keramiky na *dve skupiny*. Popri črepech s prímiesou strednozrnitého piesku a sludy sa objavuje aj keramika so silnou prímiesou tuhy. Keramika oboch skupín je točená na hrnčiarskom kruhu a kvalitne vypálená. Len ojedinele sa v objektoch 33/85 a 4/86 vyskytli i v ruke robené črepy s prímiesou kamienkov (tab. IV:12, 15). Výskyt pomerne hrubej, v ruke robenej keramiky je na súdobých sídliskách pomerne zriedkavým javom, nemusí byť však dokladom starobylosti objektu (Ruttikay - Cheben 1992, s. 111). Keramika prvej skupiny má väčšinou šedú, šedohnedú a svetločervenú farbu. Výnimočnú skupinu predstavuje keramika s hojnou prímiesou tuhy. Pochádza z objektu 29/85 (pec s predpecnou jamou), ktorý obsahoval takmer výlučne tuhú keramiky. V ostatných objektoch sa zistili len dva črepy s takouto prímiesou. Niektoré tuhé črepy majú oceľovosivú farbu, iné sú vypálené do žltá, oranžová a svetločervená. Na povrchu niektorých nádob vidieť zrnká tuhy.

Tuhovou keramikou sa zaoberali viacerí bádatelia. K. Černohorský konštatuje, že tuhová keramika sa v slovanskom prostredí uplatňuje len v stredoeurópskej oblasti Moravy, Čiech, Rakúska a Bavorska a toto prostredie považuje za výrobnú oblasť slovanskej tuhovej keramiky (Černohorský 1965, s. 69). Č. Staňa vyčlenil na Morave dve oblasti výskytu tuhy - jednak oblasť dolnej Dyje súvisiacu s kultúrnou oblasťou v Dolnom Rakúsku, jednak oblasť západnej Hanej (Staňa 1960, s. 272 a 274). Tuhovou keramikou v Dolnom Rakúsku sa zaoberali E. Friesinger (1971-74, s. 106-108) a B. Cech (1994, s. 56-61).

Na Slovensku je tuhová keramika z 9.-10. storočia známa z bratislavského a devínskeho hradiska, zo sídlisk Pobeďim II a Komjatice. Tuhová keramika zo sídliska z Bratislavy-Dúbravky, ako i keramika zo spomínaných hradísk, svedčí o intenzívnych kontaktoch oblasti Bratislavskej brány s oblasťou Dolného Rakúska, kde jej častý výskyt najmä vo Waldvierteli súvisí s ložiskami tuhy medzi Dunajom a Kampou (Friesinger 1971-1974, s. 107). Podobne ako keramika z Dolného Rakúska sa tuhová keramika z Bratislavy-Dúbravky odlišuje od netuhových nádob tuhovo sa lesknúcim povrchom, silnejšími stenami a miernejšou profiláciou. Zaujímavý je pomerne častý výskyt lišt, ktoré sa v druhej, oveľa početnejšej skupine keramiky z Bratislavy-Dúbravky neobjavujú, hoci inde sa vyskytujú rovnako často i na bežnej keramike. Početnosť tuhovej keramiky v objekte 29/85 vylučuje možnosť jej importu z Dolného Rakúska - ide zrejme o kultúrny vplyv, ba možno uvažovať i o pri-

leve menšej skupiny obyvateľstva. Tuha bola pravdepodobne aj obchodným artiklom, čo naznačuje aj nález surovej tuhy na hradisku v Thunau am Kamp v Dolnom Rakúsku (Cech 1994, s. 60). Styky s rakúskym Podunajskom dokladá i výskyt karantánskeho šperku na neďalekých pohrebiskách v Bratislave-Devíne (Plachá - Hlavicová - Keller 1990, s. 73) a v Stupave-Máste (Kraskovská 1954, obr. 5, s. 17-18). Nejasná ostáva otázka funkcie tuhovej keramiky tvarom ani výzdobou sa neodlišujúcej od bežnej keramiky. Niektorí bádatelia uvažujú o jej remeselnom využití, pričom zdôrazňujú najmä jej odolnosť voči teplote (Sláma 1965, s. 231; Vendtová 1969, s. 201-218). Hoci sa tento názor zatiaľ nepotvrdil, nezdá sa, že by silne tuhová keramika, ktorá už pri dotyku zanecháva na rukách stopy tuhy, mohla slúžiť na kuchynské účely.

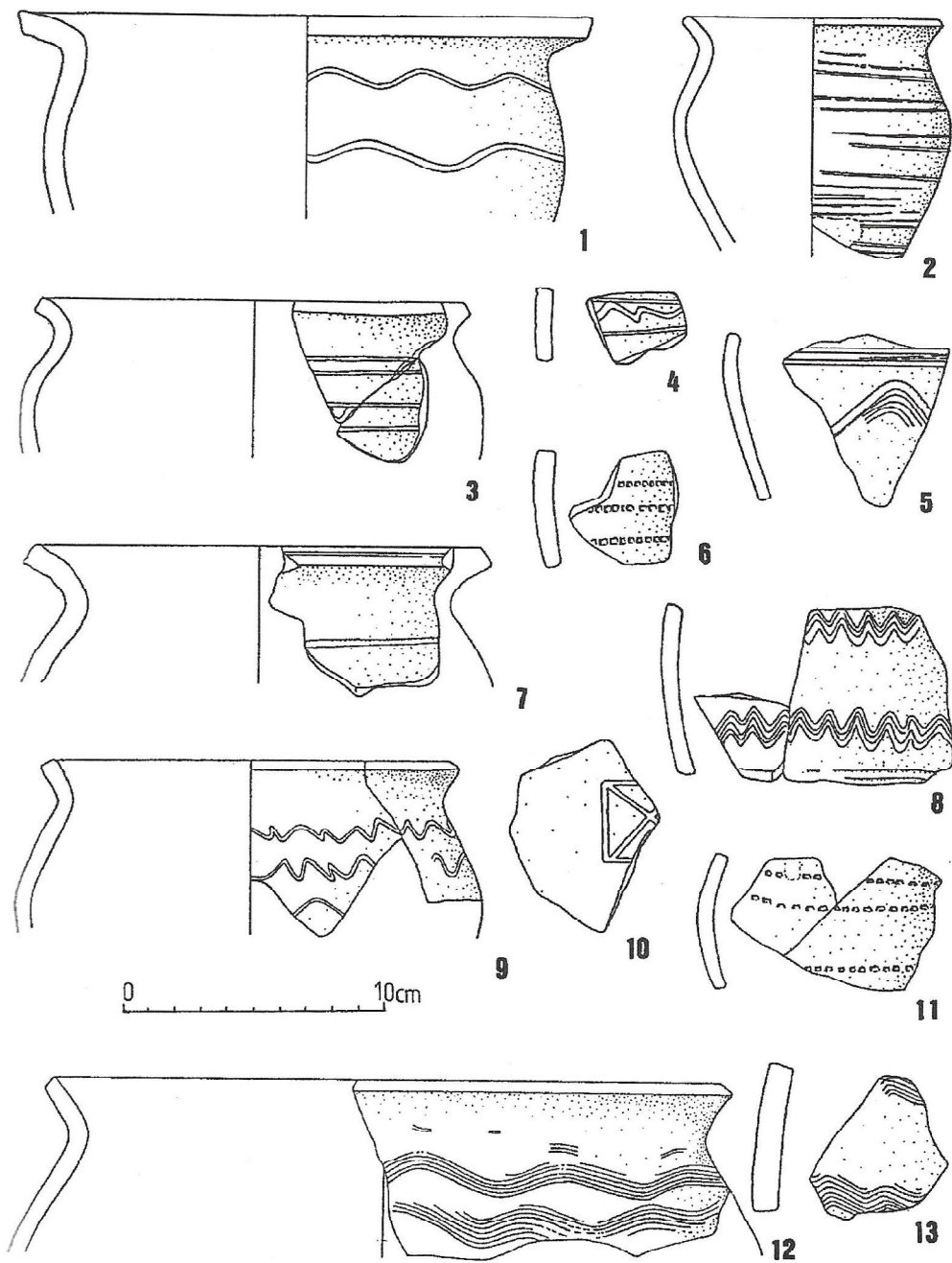
V oblasti Dolného Rakúska začína pridávanie tuhy do hlíny v prvej polovici 9. storočia a snáď už koncom 8. storočia (Staňa 1960, s. 272). Pre použitie tuhy v tomto období však zatiaľ nemáme spoľahlivý doklad (Černohorský 1960, s. 398). I. Vendtová datuje tuhovú keramikú zo sídliska Pobedim II do polovice, resp. tretej štvrtiny 9. storočia. Tuhová nádoba z Devína je datovaná na začiatok 10. storočia a nálezy z bratislavského hradiska do druhej polovice 9. storočia. Väčšina keramiky z 9.-10. storočia pochádza z druhej polovice 9. a zo začiatku 10. storočia. Tuhová keramika je v tomto období ešte pomerne zriedkavým javom, k jej masovému využitiu dochádza koncom 10. a v 11. storočí.

Z hlinených výrobkov sa našli dva prasleny - jeden bikónického (tab. VII:11), druhý súdkovitého tvaru po obvode zdobený rytými líniami (tab. VII:8). **Železné predmety** sú zastúpené tromi fragmentami nožíkov (tab. VII:9, 13), oceľkou lýrovitého tvaru (tab. VII:10) a železnou skobou (tab. VII:12). Pomerne vzácnym sídliskovým nálezom je bronzový vlasový krúžok s neuzavretými koncami (tab. VII:7).

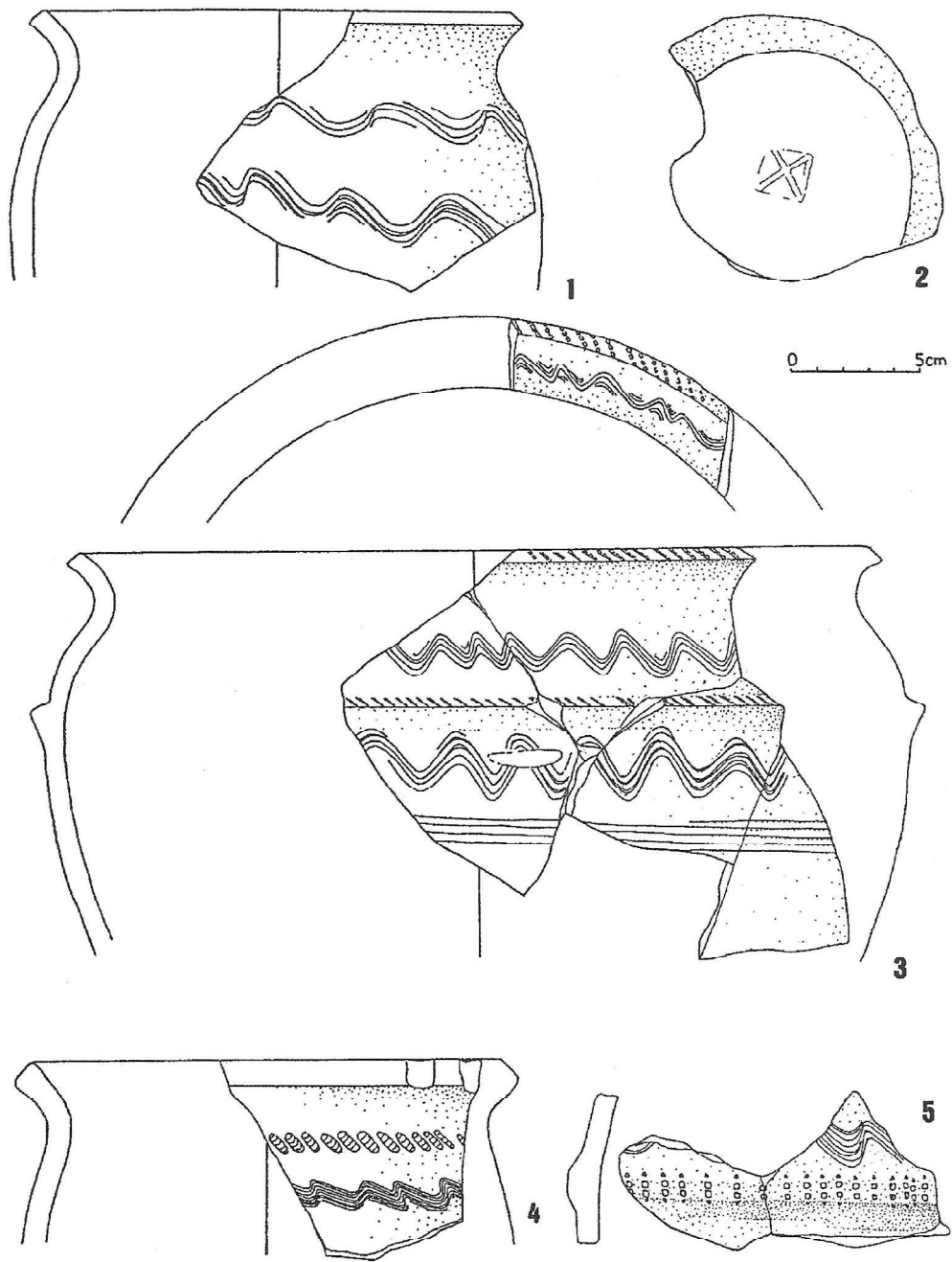
Výrazne sú zastúpené **kostené predmety** - všetky sa našli v objekte 17/88. Ide o kostený závesok (tab. VII:6) a päť zahrotených kostených nástrojov (tab. VII:1-5) v literatúre označovaných ako šidlá, prepletače alebo rydlá. Podobne ako na sídlisku v Pobedime, aj tu signalizuje masovejší výskyt týchto nástrojov v jednom objekte ich viacúčelovosť (Vendtová 1969, s. 207). Šidlá sú vyrobené z rôznych kostí (stehenných, vretenných, holenných) a pochádzajú zo psa, ovce alebo kozy (určila A. Šefčáková). Kostí sú varené, hroty vyhladené. Kým varenie kostí pravdepodobne súvisí so snahou zbaviť ich prebytočného tuku (Kavan 1958, s. 254), vyhladenie hrotov vzniklo až v dôsledku ich používania pri pracovnej činnosti.

Výnimočným nálezom je kostený závesok vyrobený primitívnou technikou z karpálnej kosti koňa. Vychádza z prirodzeného tvaru kosti a okrem prevrtania vidno na strane perforácie zárezy, ktoré okrem dotvárania závesku mohli vzniknúť osekávaním šliach pri čistení kostí. Podľa povrchu bola kosť varená a hladená. Jej minimálne opracovanie ukazuje, že ide o individuálny výtvar, a preto k nemu nemožno hľadať tvarové analógie (Hrubý 1957, s. 160). Závesok pravdepodobne slúžil ako okrasa, no mohol byť i amuletom magického významu, ktorý mal chrániť majiteľa pred uhrnutím, chorobou či smrťou (Hrubý 1957, s. 161). S mágiou môže súvisieť i skutočnosť, že bol vyrobený z kosti koňa, ktorý bol u Slovanov sakrálnym zvieraťom zasväteným bohom (Váňa 1988, s. 378). Kostené závesky sa vyrábali najčastejšie zo zvieracích zubov, z kostičiek vtákov a cicavcov (Slivka 1984, s. 386). Zo Slovenska poznáme napríklad závesky z medvedieho zuba a z obrúseného rybieho stavca nájdené na pohrebisku v Tvrdošovciach (Slivka 1984, s. 388) a závesok z rezáka svine zo sídliska v Mužli-Čenkove (Hanuliak - Kuzma - Šalkovský 1993, tab. 143:17). Nosili sa buď samostatne, alebo ako súčasť náhrdelníka (Slivka 1984, s. 388).

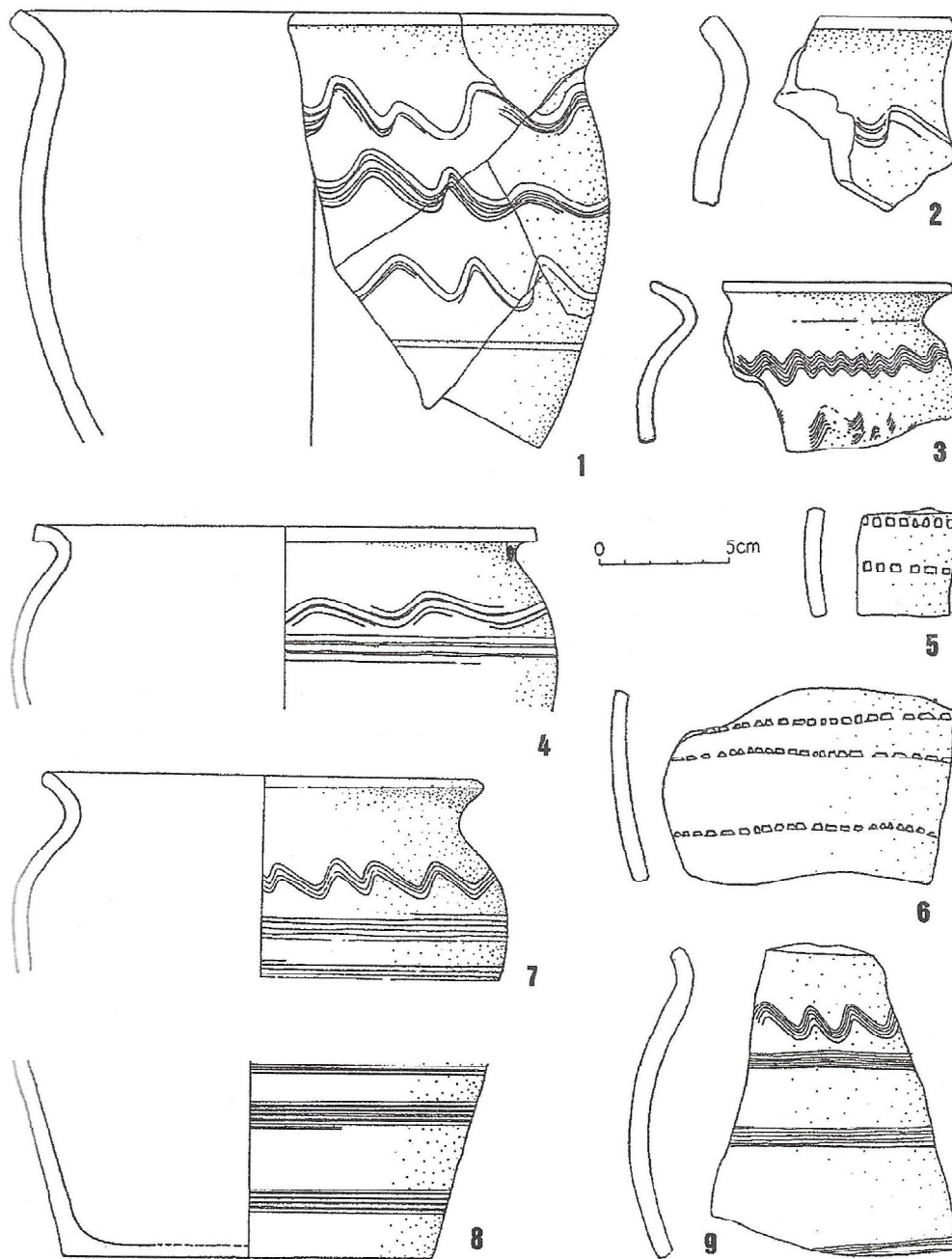
Z kamenných predmetov sa našiel fragment brúsika pozdĺžneho tvaru s kvádrovým prierezom. Všetky spomínané nálezy okrem úžitkovej keramiky sa vyskytujú v širšom časovom horizonte a neprispievajú k datovaniu objektov.

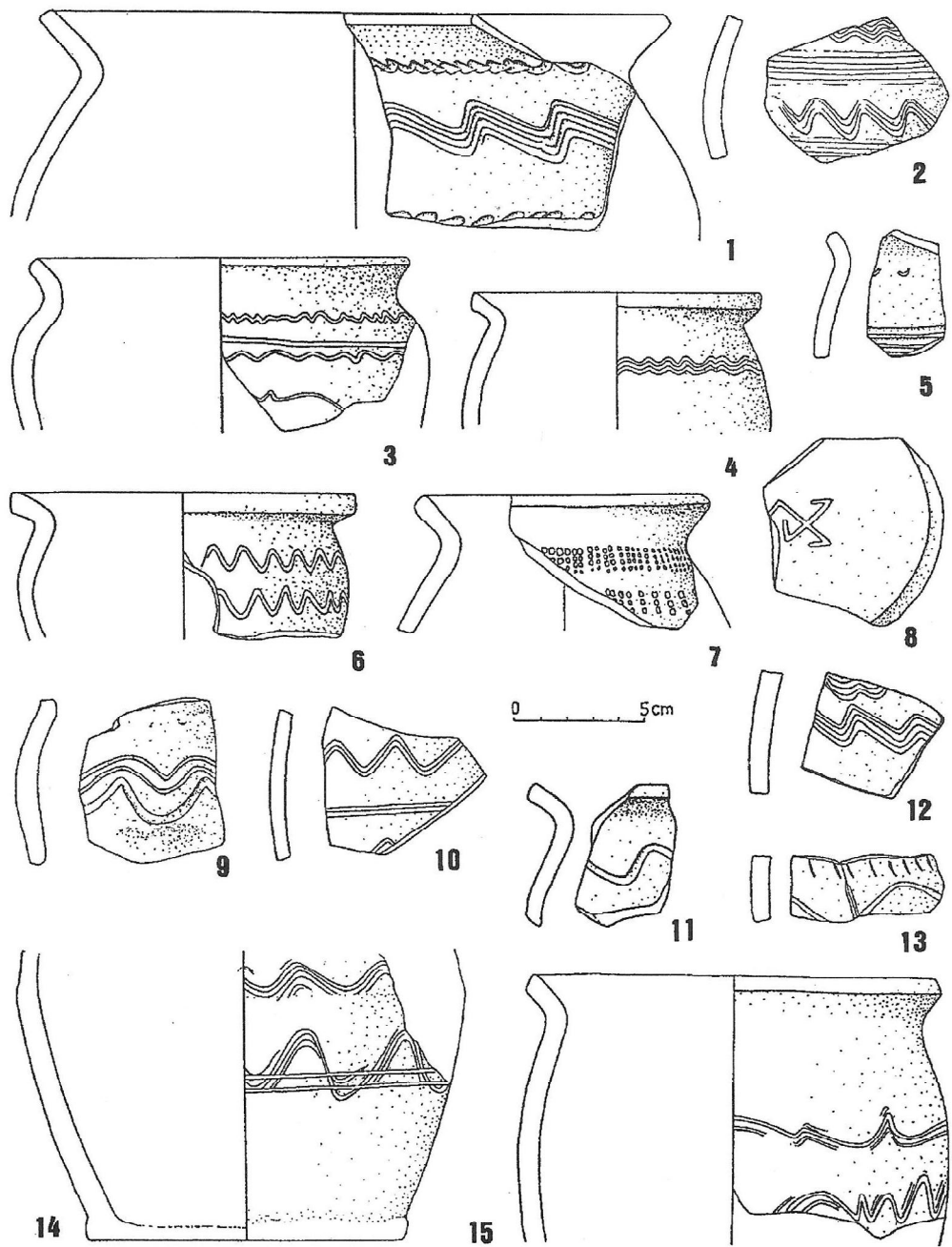
Tab. I. Bratislava-Dúbravka. 1-11 - objekt 17/85; 12-13 - objekt 101/91

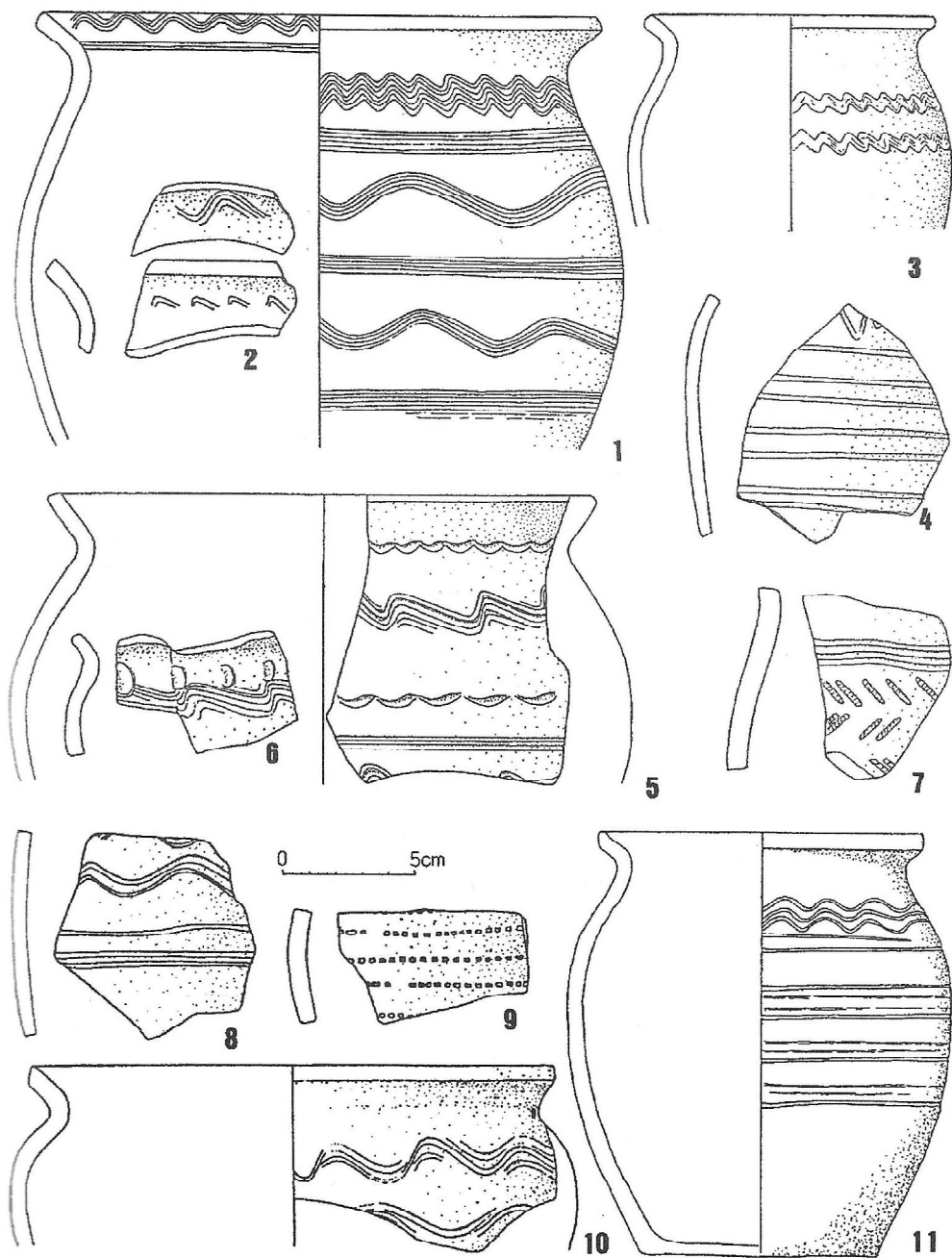
Tab. II. Bratislava-Dúbravka. 1-5 objekt 29/85

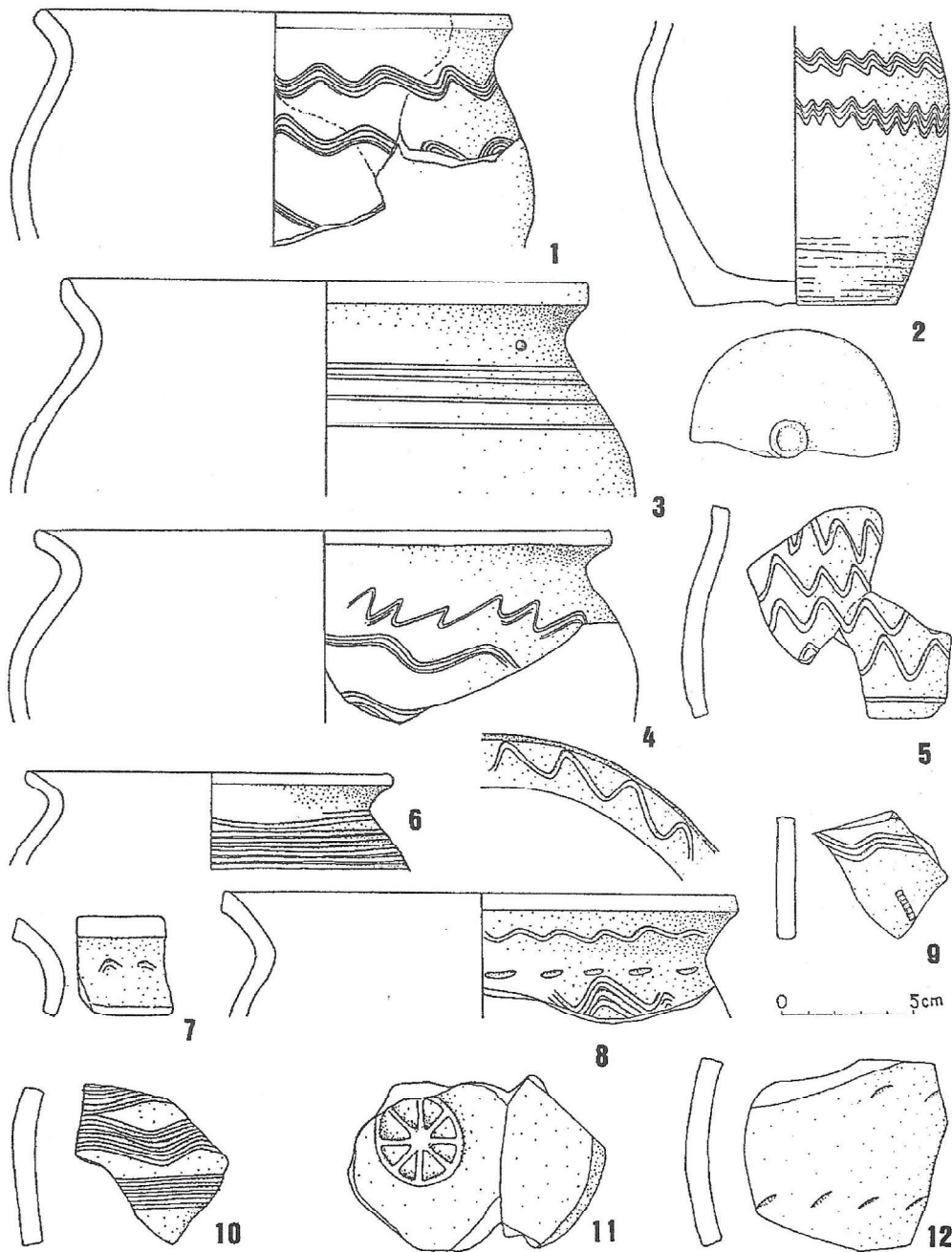
Tab. III. Bratislava-Dúbravka. 1-3 objekt 29/85; 4-9 - objekt 7/88

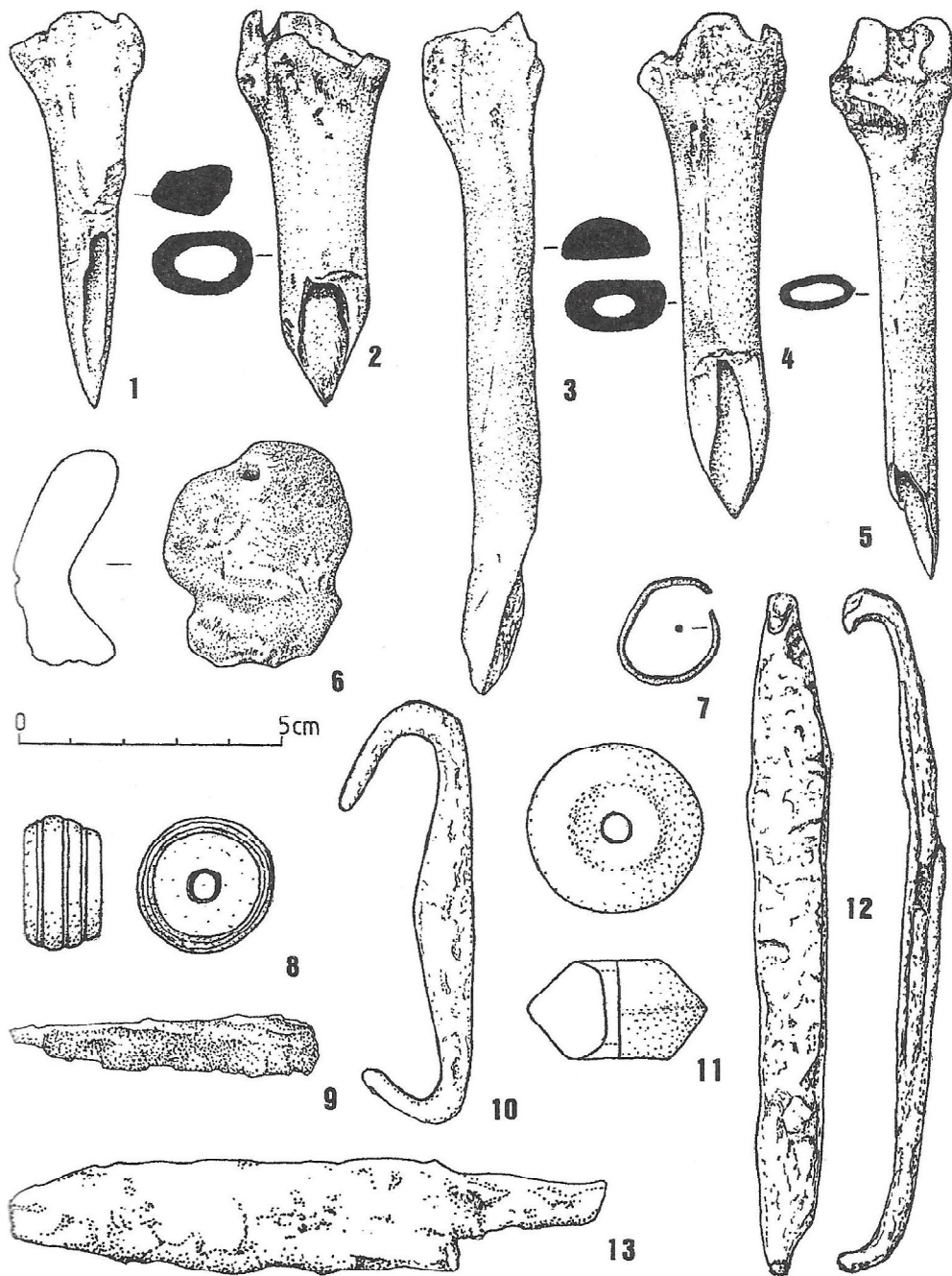
Tab. IV. Bratislava-Dúbravka. 1-10 objekt 4/86; 1-15 - objekt 33/85

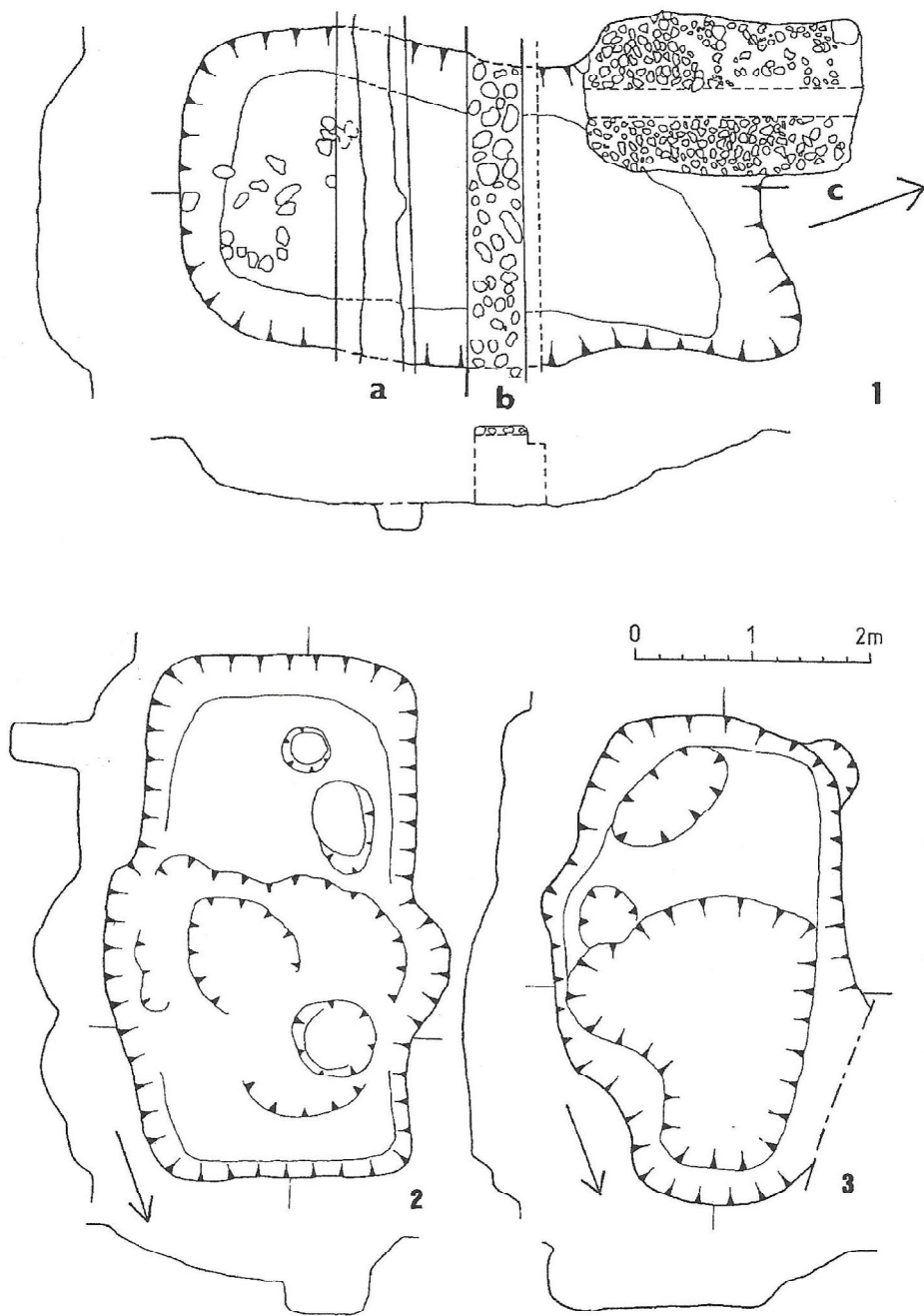
Tab. V. Bratislava-Dúbravka. 1-7 objekt 17/88; 8-10 - objekt 31/85; 11 - objekt 128/92

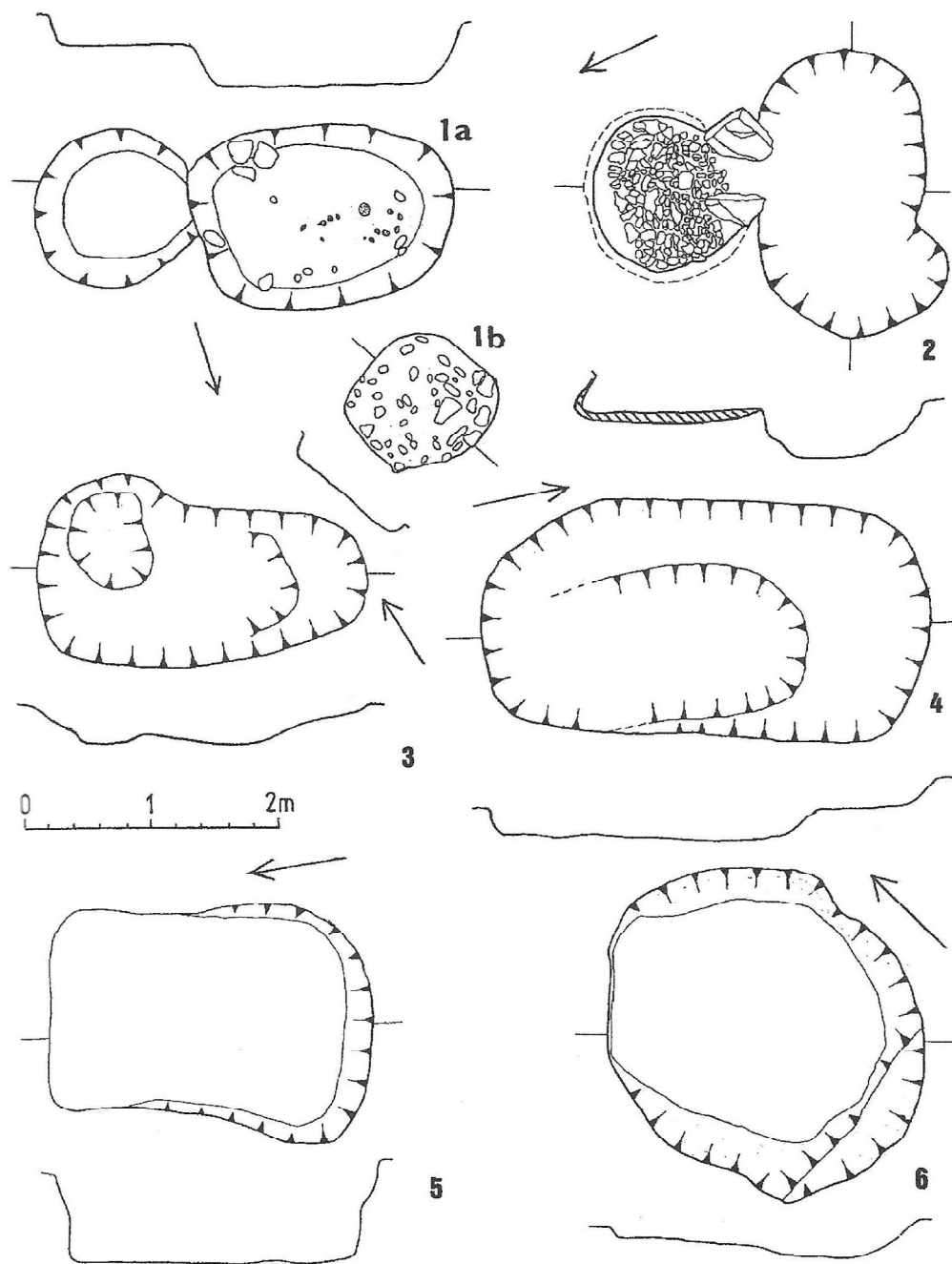
Tab. VI. Bratislava-Dúbravka. 1-12 - objekt 20/88

Tab. VII. Bratislava-Dúbravka. 1-7, 9 - objekt 17/88; 8, 12 - objekt 4/86; 10 - objekt 17/88;
 11 - objekt 20/88; 13 - objekt 128/92

Tab. VIII. Bratislava-Dúbravka. 1 - objekt 4/86 v superpozícii so základmi (b) a s ohniskom (c) stavby II a s obvodovým žlabom dvorca (a); 2 - objekt 31/85; 3 - objekt 33/85

Tab. IX. Bratislava-Dúbravka. 1 - objekt 90/90; 2 - objekt 29/85; 3 - objekt 20/88; 4 - objekt 17/88;
5 - objekt 124/92; 6 - objekt 17/85

Rozbor objektov

Osídlenie z 9.-10. storočia reprezentuje 12 sídliskových objektov. Napriek veľkosti preskúmanej plochy (vyše 1,5 ha) medzi nimi chýbajú objekty, ktoré by sme mohli jednoznačne označiť ako obytné. Typický slovanský typ domu štvorcového pôdorysu s kolmými stenami a s výhrevným zariadením umiestneným najčastejšie v rohu sa tu vôbec nevyskytuje. B. Dostál považuje za obydlia stavby, ktoré sú vybavené vykurovacím zariadením a majú dostatočné rozmery (nad 4 m²) pre odpočinok človeka alebo malej rodiny (Dostál 1975, s. 43). Podľa veľkosti by *obytnú funkciu* mohli mať štyri objekty (31 a 33/85, 4/86, 17/88). Ide o stavby s obdĺžnikovým až pretiahnutým oválnym pôdorysom jednotnej severo-južnej orientácie. Stavby 31/85, 33/85 a 4/86 sú nápadné takmer rovnakými rozmermi (450 x 245/280, 420 x 250, 460 x 230 cm) a usporiadaním v rade 5 a 11 m od seba (obr. 3; tab. VIII). Stavba 17/88 má menšie rozmery (350 x 180 cm, tab. IX:4). Steny stavieb sa šikmo zvažovali k nerovnému dnu s priehlbami. Tento typ príbytku je častý najmä na Morave a v Poľsku, kde sa vyskytuje popri bežnom type chaty (Dostál 1975, s. 43). Možnosť obytnej funkcie týchto objektov zdanlivo popiera fakt, že ani v jednom z nich sa nezistili stopy výhrevného zariadenia. Rozhádzaným zvyškom ohniska azda mohol byť zhľuk kameňov s rôznou niveletou nájdený v južnej časti objektu 4/86. Ani tu sa však nezistila prepálená plocha, avšak novšie pokusy dokázali, že oheň v rozmedzí určitých teplôt nemusel zanechať stopy po prepálení (Stašiková-Štukovská 1989, s. 650-653; Ruttkay - Cheben 1992, s. 115). Absencia kolových jamiek po obvode stavieb a minimálne množstvo nájdených mazaníc naznačujú, že stavby mali pravdepodobne zrubovú konštrukciu. Šikmé steny vylučujú možnosť výdrevy spodnej časti. Stavby mali pravdepodobne sedlovú strechu, avšak jediná kolová jama sa zistila len pri južnej stene objektu 17/88. Nosné koly mohli byť zapustené i do zárubne chaty. Nezistili sa ani vchody do objektov, možno ich len predpokladať - najskôr na južnej alebo východnej strane chránenej pred vetrom horským masívom. Pôvodné zahĺbenie stavieb možno odhadovať na 50 až 80 cm.

Všetky spomínané stavby mohli slúžiť aj na *hospodárske účely*. Hospodársku funkciu pravdepodobne plnili aj dva menšie objekty 20/88 (255 x 150 cm, tab. IX:3) a 124/92 (240 x 160). Objekt 124/92 sa od ostatných odlišuje podstatne väčším zahĺbením do podlažia (80 cm). Keď predpokladáme, že jeho celkové zahĺbenie dosahovalo 120 cm, mohlo ísť o zahĺbenú stavbu, ktorej krov sa opieral buď priamo o zem, alebo bol zakotvený do zrubového rámu (Dostál 1975, s. 47). Funkciu objektov výraznejšie nedokresľuje ani nálezkový materiál, ktorý tvoria takmer výlučne fragmenty keramiky. Len v objekte 17/88 sa našlo päť kostených nástrojov a jeden kostený závesok, ktoré nám dovoľujú uvažovať o jeho výrobných funkciách. Ďalšou skupinou objektov sú jamy oválneho až kruhového tvaru. Objekty 7/88 a 101a/91 boli zahĺbené do starších objektov z doby rímskej a nepodarilo sa ich zachytiť v profile. Jama 17/85 bola plytko zahĺbená, dno bolo takmer rovné, mierne sa zvažujúce.

Poslednou skupinou sídliskových objektov sú voľne stojace pece, resp. ohniská umiestnené mimo zahĺbených objektov. V prípade objektu 29/85 sa zistila spodná časť kruhového tvaru (tab. IX:2, obr. 4), ktorej dno bolo vyložené drobnými lomovými kameňmi. Dno i steny pece boli vymazané. Od predpecnej popolovej jamy bola pec oddelená dvoma veľkými kameňmi. Jej funkcia je nejasná, mohlo s ňou však súvisieť väčšie množstvo tuhej keramiky nájdených v jej výplni.

Pri dvojobjekte 90/90 (tab. IX:1) nemožno jednoznačne určiť druh tepelného zariadenia, pretože bol čiastočne rozoraný hlbokou orbou. Pozostával z ohniska s popolovou jamou (90a) a z druhého ohniska vyloženého kameňmi (90b) nachádzajúceho sa v jeho tesnej blízkosti. Objekt zrejme plnil bližšie neurčenú výrobnú funkciu. Samostatne stojace pece slúžili najčastejšie na sušenie obilia alebo pečenie chleba (Fodor 1986, s. 185). Oba spomína-

né objekty sa zistili v sondách vzdialených od hlavnej plochy (obr. 2), čo by mohlo svedčiť o tom, že boli zámerne umiestnené mimo sídliska. Túto domnienku však za súčasného stavu výskumu nemožno potvrdiť, pretože rozsiahlejšie terénne výskumy dokazujú rozmiestnenie pecí i medzi obytnými objektami (Ruttkey 1990, s. 245).

Pri datovaní sídliskových objektov je našou hlavnou oporou keramika, hoci len zriedka umožňuje jemnejšie chronologické triedenie. Na základe spôsobu jej výroby a kvalitného vypálenia možno povedať, že ani jeden z objektov nevznikol pred polovicou 9. storočia. Najlepšie je datovateľný objekt 29/85, ktorý sa od ostatných odlišuje výskytom početnej tuhovej keramiky. Na základe zdobených okrajov, výzdoby plastickými lištami i celkovej profilácie ho možno datovať do poslednej tretiny 9. až začiatku 10. storočia. S ním súčasný môže byť objekt 10la/91, v ktorom sa našiel tuhový črep rovnakého charakteru, a snáď i objekt 17/88. Z jednotnej orientácie a z usporiadania v rade vyplýva časová súbežnosť objektov 33/85, 31/85 a 4/86. Ich mladšie datovanie naznačuje radielková výzdoba na keramike (obj. 31/85), ktorá sa vyskytla i v objektoch 7/88 a 17/85. Do 10. storočia jednoznačne patrí vyspelý črep z objektu 20/88 (tab. VI), ostatná keramika má však starobylejší ráz, a preto nemožno vylúčiť, že sa do plytkého objektu dostal sekundárne. Nádobu z objektu 128/92 možno na základe vyspelého okraja datovať do 10. storočia.

Na základe datovania sídliskových objektov možno položiť vznik osady do poslednej tretiny 9. storočia. Tuhová keramika z tohto obdobia svedčí o kontaktoch oblasti Bratislavskej brány s územím Dolného Rakúska. Mladšia fáza osídlenia z Bratislavy-Dúbravky je spolu s dokladmi osídlenia na bratislavskom a devínskom hradisku významným svedectvom kontinuity slovanského osídlenia v oblasti Bratislavy po páde Veľkej Moravy.

LITERATÚRA

- CECH, B. 1994: Die slawische Keramik des 8. - 11. Jh. in Niederösterreich. In: Slawische Keramik im Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jh., Brno, s. 53-61.
- ČERNOHORSKÝ, K. 1965: K problematice Dolních Věstonic v časném středověku. ČMM 50, s. 63-107.
- ČERVINKA, I. J. 1928: Slované na Moravě a říše velkomoravská. Brno.
- DOSTÁL, B. 1975: Břeclav-Pohansko IV. Velmožský dvorec. Brno.
- EISNER, J. 1933: Slovensko v pravěku. Bratislava.
- FODOR, I. 1987: Vostočnye paralely pecej vne žilšč na drevnengerskich poselenijach. AAHung 38, s. 185-194.
- FRIESINGER, H. 1971-74: Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich. In: Mitteil. Prähist. Komm. 15/16. Wien.
- GALUŠKA, L. 1987: K výzdobe vnitřních okrajů slovanských nádob. ČMM 72, s. 75-89.
- GALUŠKA, L. 1989: Plastická lišta na středohradištní keramice ze Starého Města. ČMM 74, s. 121-135.
- GOŠ, V. - KAREL, J. 1979: Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy. AR 31, s. 163-175.
- HABOVŠTIK, A. 1966: K otázce datování hradiska v Běni. SIA 14, s. 439-486.
- HABOVŠTIK, A. 1975: Hradisko z 9. - 10. storočia v Tlmačoch. SIA 23, s. 97-118.
- HANULIAK, A. 1989: Praveké, včasnodedjinné a stredoveké osídlenie v Chľabe. SIA 37, s. 151-212.
- HRMADA, J. - KOLNÍK, T. 1991: Sídliskové objekty s keramikou pražského typu v Bratislave-Dúbravke. SIA 39, s. 257-276.
- HRUBÝ, V. 1957: Slovanské kostěné předměty a jejich výroba na Moravě. Pam. arch. 48, s. 118-217.
- HRUBÝ, V. 1965: Staré Město. Velkomoravský Velehrad. Brno.
- CHROPOVSKÝ, B. 1957: Slovanské pohřebisko z 9. st. vo Velkom Grobe. SIA 5, s. 174-239.
- KAVAN, J. 1958: O zpracování a výzdobě kostí u západních Slovanů v době hradištní. In: Vznik a počátky Slovanů II, Praha, 253-285.
- KOLNÍK, T. - KULICHOVÁ, L. 1984: Zisťovací výskum rímskej civilnej usadlosti v Bratislave-Dúbravke. In: AVANS v r. 1983, s. 115-119.
- KRASKOVSKÁ, L. 1954: Staroslovanské pohřebiště v Měste pri Bratislave. SIA 2, s. 144-152.
- KRASKOVSKÁ, L. 1981: Slovanské osídlenie v Bratislave-Rusovciach, v polohe Bergl. Zborník SNM 75, História 21, s. 104-124.
- KRASKOVSKÁ, L. 1983: Značky na dnách z doby veľkomoravskej. ŠZ AÚ SAV 20, s. 193-206.
- NEKUDA, V. 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.
- PLACHÁ, V. - HLAVICOVÁ, J. - KELLER, I. 1990. Slovanský Devín. Bratislava.

- POULÍK, J. 1963: Dve velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha.
- RUTTKAY, M. 1990: Pece na ranostredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska. In: AH 15/90, s. 337-348.
- RUTTKAY, M. - CHEBEN, I. 1992: Včasnostredoveké sídlisko a pohrebisko v Bíni. SIA 40, s. 109-134.
- SLÁMA, J. 1963: K česko-polským stykům v 10. a 11. století. In: Vznik a počátky Slovanů IV, s. 221-269.
- SLIVKA, M. 1984: Parohová a kostená produkcia na Slovensku v období feudalizmu. SIA 32, s. 377-429.
- STAŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, D. 1989: Pôsobenie tepla na spras. AR 41, s. 650-653.
- ŠALKOVSKÝ, P. - VLKOLINSKÁ, I. 1987: Včasnostredoveké a vrcholnostredoveké sídlisko v Komjaticiach. SZ AÚ SAV 23, s. 127-172.
- ŠIMEK, E. 1920-21: Děvín. Pam. arch. 32, s. 1-53.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 1975: Bratislavský hrad v 9. - 12. storočí. Bratislava.
- TOČÍK, A. 1978: Záchraný výskum v Komjaticiach. In: AVANS v r. 1977, s. 246-272.
- TOČÍK, A. 1980: Pokračovanie záchraného výskumu v polohe Kňazova lúka v Komjaticiach. In: AVANS v r. 1979, Nitra s. 215-229.
- VÁŇA, Z. 1988: Archeologické doklady kultu a magie u Slovanů. SIA 35, s. 343-350.
- VENDTOVÁ, V. 1969: Slovanské osídlenie Pobeďima a okolia. SIA 17, s. 119-232.
- VLKOLINSKÁ, I. 1994: Keramika z pohrebisk 9. - 11. storočia. Kandidátska dizertačná práca. Nitra.

DIE SIEDLUNG IN BRATISLAVA-DÚBRAVKA IM 9.-13. JAHRHUNDERT

I. SIEDLUNG AUS DEM 9.-10. JAHRHUNDERT

Igor Bazovský - Kristián Elschek

Das Archäologische Institut der SAV führte in der Zeit von 1982-1993 Untersuchungen, Grabungen in Bratislava-Dúbravka, in der Lage Veľká lúka (Abb. 1, 2) durch. Außer prähistorischen Siedlungen wurden auch 12 Siedlungsobjekte aus dem 9.-10. Jahrhundert und ein Teil des Areals eines Hofes vom 11. bis Anfang des 13. Jahrhunderts (Abb. 3) untersucht. Trotz des verhältnismäßig großen Umfangs der Grabung (über 1,5 ha) ermittelten wir keine Objekte, die eindeutig Wohnobjekte waren. Nach der Größe könnten vier Objekte eine Wohnfunktionen (Taf. VIII, IX:4, Abb. 5) von rechteckigem und gestreckt ovalem Grundriß (6,3-11,5 m²) mit schrägen Wänden und unebenen Böden, Nordsüdorientierung gehabt haben. Solche Wohnstätten sind häufig vor allem im Mähren und in Polen (Dostál 1975, S. 43). Das Fehlen von Heizeinrichtungen verweist darauf, da es sich um wirtschaftliche Bauten handelt. Der Wirtschaftsbaubau konnte auch ein tiefer ausgehobenes Objekt 124/92 sein (Taf. IX:5). In den übrigen Fällen handelt es sich um Gruben ovalen bis kreisförmigen Grundrisses (Taf. IX:3,6). Die Objekte 29/85 und 90/90 sind einzeln stehende Öfen, bzw. Feuerstellen mit einer Aschengrube nicht näher spezifizierter Produktionsfunktion (Taf. IX:1,2). Die Mehrheit der Funde bildet die Keramik, herausragend dabei die Keramik mit reicher Graphitierung, vom Objekt 29/85. Wahrscheinlich hängt sie mit seiner Produktionsfunktion zusammen. Von der übrigen Keramik unterscheidet sie sich durch dickere Wände, eine mäßigere Profilierung und das Auftreten von plastischer Verzierung (Taf. II, III:1,2). Zusammen mit den Funden der Graphitkeramik aus den Burganlagen auf den Burghügeln Bratislava und Devín ist ein Beweis für die Kontakte des Gebietes des Bratislavaer Tors mit dem Gebiet Niederösterreichs. Von kleinen Gegenständen wurden 5 Knochenahnen, 2 Tonwirtel, eine Eisenspanne, Feuerstahl, Messerfragmente und ein Bronzering gefunden (Taf. VII: 1-5, 7-12). Ein wertvoller Fund ist der Knochenanhänger, der die Funktion eines Amuletts gehabt haben könnte (Taf. VII:6). Die Datierung der Objekte in zwei Gruppen stützt sich auf die Keramik und stratigraphische Situation. In die erste Gruppe aus dem letzten Drittel des 9. bis 10. Jahrhunderts gehören die Objekte 29/85, 101a/91, 17/88 und 90/90. Jünger sind die Objekte 31/85, 33/85, 4/86, 17/85, 7/88 und 128/92. Die Siedlung in Bratislava-Dúbravka ist zusammen mit den Belegen für die Siedlung auf dem Burggelände Devín und Bratislava ein Zeugnis für die Kontinuität der slawischen Besiedlung im Raum Bratislavas nach dem Untergang des Großmährischen Reiches.